

OGUZ KAGAN DESTANI'NA GÖRE HİNDİSTAN'IN KUZEYİ

NORTH OF INDIA ACCORDING TO THE OGUZ KAGAN EPIC

Saadettin Yağmur GÖMEÇ*
Ayşe Gül FİDAN**

Öz

Bilindiği üzere Hindistan kıtası dünyanın en eski topraklarından birisidir ve burada tarih boyunca çok çeşitli halklar barınmıştır. Hindistan zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahip bulunması itibarıyla Türklerin de dikkatini çekmiştir. Bilhassa bu toprakların kuzey tarafları Türkler açısından cazibe merkezi olmuş, buna binaen de değişik Türk sülaleleri bu memlekette uzun yıllar hâkimiyet sürmüştür. Durum böyle olunca ta Hunlar çağından beri Hindistan kıtasında Türk izlerine rastlamaktayız. Ak Hun-Avar, Kök Türk, Gazneli, Delhi Türk Sultanları, Harezmsahlı, Temürlü ve Baburlü gibi hanedanlar bu topraklarda söz sahibi oldular. İşte bu Türk iktidarlarının izleri bir şekilde Oguz Kagan Destanı'nda yer bulmuş ve meşhur Oguz ile çocukları kanalıyla Türkler destani çağlardan itibaren burasıyla ilgilenmiştir.

Anahtar Kelimeler

*Türkler, Oguz Kagan Destanı,
Hindistan, Gur, Garcistan,
Gazne, Kabil*

Keywords

*Turks, Oguz Kagan Epic, India,
Ghor, Gharcistan, Ghazne, Kabul*

Abstract

As it is known, the Indian continent is one of the oldest lands in the world and a wide variety of peoples have lived here throughout history. India has attracted the attention of the Turks due to its rich underground and surface resources. Especially the northern sides of these lands have been a center of attraction for the Turks, so different Turkish dynasties have dominated this country for many years. We have been encountering traces of Turks in the Indian continent since the age of the Huns. Dynasties such as Ak Hun-Avar, Kök Türk, Gaznevid, Delhi Turkish Sultans, Harezmsah, Temürid and Baburid had a say in these lands. The traces of these Turkish governments somehow found a place in the Oguz Kagan Epic and through the famous Oguz and her children, Turks have been interested in this place since the epic ages.

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Tarih Bölümü
sgomec@yahoo.com
ORCID:0000-0003-4606-9006
Ankara/TÜRKİYE*

*** Dr. Öğr. Üyesi, Milli Savunma
Üniversitesi Öğretim Üyesi Kara
Harp Okulu Yabancılar Bölümü
Öğretim Üyesi
agfidan@kho.msu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0720-3321
Ankara/TÜRKİYE*

Gönderim Tarihi: 03/01/2022

Kabul Tarihi: 13/04/2022

GİRİŞ

Türk kültür tarihinin en değerli eserlerinden birisi olan Oguz Kagan Destanı hiç şüphesiz tarihi önem bakımından da bir kaynak niteliği taşır. İçinde dil, edebiyat, sanat, sosyal ve dini hayat, ordu ve devlet teşkilatı gibi pek çok unsuru barındıran bu eser, coğrafyaya dair de kıymetli bilgilere sahiptir. Avrasya kıtasındaki mühim yerleşim birimlerine dair bilgilerin zikredildiği Oguz Kagan Destanı'nda, buna bağlı olarak Hindistan bölgesinin şehirleri hakkında da kayıtlar görmek mümkündür.

Bilindiği üzere Hindistan kıtası dünyanın en eski topraklarından birisidir ve burada tarih boyunca çok çeşitli halklar barınmıştır. Hindistan zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahip bulunması itibarıyla Türklerin de dikkatini çekmiştir. Bilhassa bu toprakların kuzey tarafları Türkler açısından cazibe merkezi olmuş, buna binaen de değişik Türk sülaleleri bu memlekette uzun yıllar hâkimiyet sürmüştür. Durum böyle olunca ta Hunlar çağından beri Hindistan kıtasında Türk izlerine rastlamaktayız. Ak Hun-Avar, Kök Türk, Gazneli, Delhi Türk Sultanları, Harezmşahlı, Temürlü ve Baburlü gibi hanedanlar bu topraklarda söz sahibi oldular. İşte bu Türk iktidarlarının izleri bir şekilde Oguz Kagan Destanı'nda yer bulmuş ve meşhur Oguz ile çocukları kanalıyla Türkler destani çağlardan itibaren burasıyla ilgilenmiştir.

Ancak Hindistan konusunda şunu da belirtmekte fayda var ki, iklimin sıcak olması sebebiyle Türkler Hindistan'ın orta ve güney bölgelerini sevmедiler. Çünkü konar-göçer hayvancılık ile geçimini sağlayan bu insanlar ve sürüleri için sıcak iyi gelmemiş, bu yüzden de bataklık, sinek ve sıtmanın yaygın olduğu yerler ile otun ve suyun az bulunduğu coğrafyalardan uzak durmuşlardır.

Yunan ve Roma kaynaklarında İndus'un doğusunda bulunan Asya'nın bütün güney bölgesine "İndia" denmekte ve bu nehir ile de ilişkisine dikkat çekilmektedir. Daha sonraki çağlarda bilhassa Arap ve Fars coğrafyacılarının bu topraklara Hint ve Hindistan adını verdiklerini görüyoruz. Elbette Hindistan'ın tarihi coğrafyası bugünkü Hindistan devletinin sınırlarından ibaret değildir. Buraya Pakistan ve Afganistan'ın bir bölümü ile Nepal, Bhutan, Bangladeş, eskiden Burma, günümüzde ise Myanmar diye anılan ülkenin bir kısmı da dâhildir.

Batısını umumiyetle Hindukuş ve Süleyman Dağları, kuzeyini Karakurum ile Himalayalar çevirmekte olup; yaklaşık 3200 kilometre uzunluğundaki İndus, neredeyse 2700 kilometreye varan Ganj, ülkenin orta taraflarında yer alan 1465 kilometreye ulaşan Godovari ile 1315 kilometrelik Narbada (Narmada) nehirleri hem Hindistan'ın, hem de dünyanın anılmaya değer akarsularıdır. Kendisi başlı başına devasa bir kıta görünümündeki Hindistan coğrafyasına, yine yeryüzünün en büyük adalarından birisi olan Seylan'ı da (Sri Lanka) katmak gerekir.

Bununla birlikte tarihi kaynaklara baktığımızda İran, Türk ve Afgan kabileleri çeşitli zamanlarda Hindistan'ın kapısı durumundaki Kabil, Lamican ve Süleyman Dağları geçitlerinden Hindistan'a girerek, Sind ve Pencap topraklarını kendilerinin bir üssü haline getirmişlerdir (Keene, 1879, s. 1-6; Bhandarkar, 1920, s. 3; Galip&Gömeç, 2013, s. 9; Arnold&Mujeeb, 1950, s. 517-518; Durak, 2000, s. 2-4).

Hindistan'daki bilinen ilk yabancı kuvvetler Aryan ırkına mensup kavimler olmakla beraber, daha sonraları İskender ve kısmen Helen hâkimiyetinin ardından; kuzeyde Horasan, Toharistan, Taberistan, Buhara, Hive, Aral bölgesi, Sogd, Kaşgar; doğuda Baktriya ve zamanımızda Afganistan'ı meydana getiren Sicistan, Sind ve kuzey-doğuda Kabil, Süleyman Dağı, Pamir Yaylasına ve güney-doğuda Hindistan'ın Pencap havalisine tarihi çağlardan itibaren değişik Türk boyları gelerek, buralarda devletler kurdu.

Mısır ve Hindistan gibi zengin coğrafyalar sadece Türklerin değil, eskiden beri başka milletlerin de istilalarına uğradı. Dolayısıyla bu iki bölge daima kendilerini ele geçiren fatihler tarafından tesis edilen yönetimlerin idareleri altında yaşamak zorunda kaldı. Elbette ki, bu durumun birtakım faydaları olduğu gibi, zararlarının bulunması da kaçınılmazdır. Her şeyden öte yabancı bir kişi veya halkın kontrolündeki bir hayat, yerli ahalinin kişisel ve kültürel benliğinin gelişmesine menfi tesirler yapabilir. Fakat buna karşılık toplumun bağlılığının devam etmesi noktasında gerçekleşen yatırımlar noktasında insanlar rahat bir hayat sürme imkânına da kavuşmuştur. Özellikle Türkler hâkim oldukları ülkelere hizmet götürme hususunda başı çeker ve Türk tarihi bunun örnekleriyle doludur.

Hiç şüphesiz Hindistan'daki Türk hâkimiyeti önce Börü Tonga (veya Tokta/Mo-tun) Yabgu, daha sonra da onun oğlu ve torunları zamanına giderken; muhtemelen Türk-Hun Devletinin batı kolunu teşkil eden Sakalar bölgenin en eski sakinleri olmalıdır (Thapar, 1971, s. 408-436; Galip-Gömeç, 2013, s. 9; Cöhce, 2002, s. 815-820). Türklerin önünde büyük bir yenilgiye uğrayan Yüeh-chiler, tarihi yurtlarını terk edip, Hindistan'ın kuzey taraflarına gelirken, önlerindeki Sakaları iterek, kültürlerinden de etkilendikleri Hindistan'ın kuzey-batısına doğru kaydılar¹. Güneylerinde kendilerinin de ilişkilendirildikleri Toharlar, batılarında ise İran veya Partlar (An-hsi), kuzeylerinde de Semerkant beylikleri bulunuyordu. Küçük yerel idareler altındaki Baktriya'yı (Tahsia) hâkimiyetlerine soktular, merkezleri Bedeşan'daki Lan-shi idi ve onlar tarihte Kushan diye anılan idareyi kurdularsa da, herhalde Türklerden yedikleri darbeyi asla unutamadılar (Skrine&Ross, 1899, s. 15-19; Hirth, 1908, s. 271; Hemchandra, 1923, s. 215-266)².

Bununla birlikte Hindistan'a yapılan Türk seferlerinden dört asır önce savaşçılıklarıyla meşhur, fakat köken itibarıyla hangi millete mensup oldukları tam manasıyla belirlenemeyen, ancak Turanlı bir halk olması ihtimali yüksek görülen

¹ Ak Hunların ortaya çıkışlarına kadar Kabil, Sicistan ve Sogd havalisinde hüküm süren Büyük Kushanlıların mevcut sikkeleri, bunların işlenişi ve üzerindeki ibareler Hint medeniyetini kabul ettiklerini gösterir. Bununla beraber onların ataları sayılan Yüeh-chiler, M.Ö. 203 senesinde Türk-Hunlara yenilince, Büyük ve Küçük Yüeh-chi diye ikiye ayrıldılar. Küçük Yüeh-chiler Kansu bölgesinde kalırlarken, diğerleri İli Nehri havalisine yerleşti. Ancak M.Ö. 162 yılında Börü Tonga'nın (veya Tokta/Mo-tun) oğlu Kök Bilge (Lao-shang/Chi-yü/Chi-chou/Ki-ok) Büyük Yüeh-chileri bir kere daha mağlup ederek; onları batıya, Sogd topraklarına kadar kovdu. Bakınız. (Gömeç, 2018, s. 73-108).

² Ayrıca bakınız. (Guignes, 1924, s. 225-226; Günaltay, 1339, s. 103-120; Franke, 1930, s. 330; Bachofer, 1941, s. 223-250; Maenchen&Helfen, 1945, s. 72-77; Ögel, 1981, s. 178-189, 361, 461-462, 471-473; Bivar, 1970, s. 10-21; Groot-Asena, 2011, s. 218, 226; Kennedy, 1913, s. 1054-1064; Brough, 1965, s. 585; Konukçu, 1973, s. 2-3; Thorley, 1979, s. 181-190; Vasary, 2007, s. 57-61; Obruzańszky, 2009, s. 29.

Racputların, Pencap'a yerleştikleri ve orada bir devlet müessesesi kurarak, Arap işgaline değin hâkimiyetlerini sürdürdükleri söylenmektedir. Bu topraklar zapt edildikten sonra, Racputlar güney-doğuya doğru çekilerek zamanla eski Hint ahalisiyle karışıp, değişik kabilelerin birleşmesinden müteşekkil bir hükümet vücuda getirdiler. İdarecileri arasından "Rata/Raja" unvanını verdikleri birini seçerek, babadan oğula intikal eden bir hükümdarlık sülalesinin yönetimi altında hayatlarını geçirdiler.

Racputlardan sonra, kaynaklarda Eftalit diye de anılan Ak Hunlar, kültür ve teşkilatlarıyla Pencap'a girmişler, Malva ve Multan ile Orta Hindistan'ı kendilerine yurt tutup, bir devlet kurarak, sınırlarını bir aralık Asfira Nehrine kadar genişletmeğe muvaffak olmuşlardı.

İşte Kuzey-batı Hindistan civarlarındaki çeşitli topluluklar üzerinde Milattan sonra 425 yılına kadar hüküm süren ve Milattan önce 2. asırda ünlü Chang-ch'ien onları ziyaret ettiğinde Hindukuş'un kuzeyindeki Kushanlıların yerine geçen ve Kök Türk Kaganlığı tarafından 6. asrın ikinci yarılarında hâkimiyetlerine son verilerek, bir bölümü Türkistan'da kalırken, bir kısmı da soluğu Avrupa'da alıp, Avar Devletinin temellerini atan Ak Hun-Eftalitlerin sahip olduğu toprakların doğusundan, Hindistan'ın batısına doğru uzayan bölgede Peştu/Peştun namıyla Turanlı³ olduğu da söylenen bir kavim yaşadığı gibi, Herat'ın güneyinden başlayarak kuzey-doğuda Gazne ve Lamican çevresiyle, güneyde Sicistan, doğuda Süleyman Dağları vadileri arasındaki sarp ve engebeli arazide Ak Hun-Eftalitlerin boşalttığı yeri dolduran ve Arap müverrihlerinin bazan Kabil Türkleri diye de andıkları, kolay boyunduruk altına sokulamayan, Helmend vadisi ile Herat arasındaki bölgede yaşayan Gurlar ikamet etmekteydi ve en önemli yerleşim birimleri de Firuzkuh idi.

Bu girişin ardından biz asıl konumuza yani Oguz Kagan ve oğullarının Hindistan'daki fetih hareketlerine bakacak olursak; Oguz Kagan Destanı'nın Cami'üt-Tevarih, Şecere-i Türk ve Şecere-i Terakime gibi nüshalarında Hindistan ile alâkalı ilk önce şu ifadelerle rastlamaktayız: "Bir aralık Talas ve Sayram civarlarında yaşayanlar Oguz'a başkaldırdılar. Oguz Han onların üzerine yürüdü. Talas ve Sayram'dan itibaren Maverâünnahir, Buhara ve Harezm'e kadar olan yerleri idaresine aldı. Buraların beyleri ile birbirlerine düşmanlık beslememek üzere yeni anlaşmalar yaptı. Oguz kendi ülkesi genelinde huzuru sağladıktan sonra, Türklere bağlı bir devlet olmaları için Hindistan'a elçiler yolladı, vergi istedi. Burayı Yagma Han idare ediyordu. Halk bu talebe karşı çıktı. Orada Ulu Tag diye bir yer vardı. Önce burada konakladı. Sonra daha ilerilere gitti. Orada büyük bir akarsu ve dağlar bulunuyordu. Ordu, nehri sallarla geçti. Hindistan'ın doğu taraflarında Tinsi-oğlu Yagma Han, Oguz'a teslim olmak istemedi; ama Oguz onun askerlerini perişan etti. Oguz ile Yagma Han arasındaki savaş bir yıl kadar sürmüştü. Çarpışmalar sırasında Yagma Han öldürüldü. Oguz ulaştığı her yeri aldı. Böylece bütün Kıtay (Çin), Çürçet (Maçin) ve

³ Her ne kadar Peştunları Turanlı bir halk, hatta Halaçlarla bile ilgilerini gösterenler mevcut ise de, buna henüz tereddütle bakmak lazımdır. Umumiyetle Afganistan'ın yerlisi ve İndo-Aryan bir kavim şeklinde görülürler. Ancak Afgan veya manası "Dağlı" demek olan Peştunların ırki hususiyetlerinde Türk ve İran tesirinin varlığı da inkâr edilemez. Bakınız, (Morgenstierne, 1986, s. 216-221; Dames, 1988b, s. 136-137; Glatzer, 2002, s. 3; Çınarlı, 2012, s. 74-75).

Tangut (Tibet) zapt edildi. O pekçok ganimete sahip olup, kendi vatanı Türkistan'daki Or Tag ve Ala Tag'a döndü" (Gömeç, 2015, s. 61-62).

Burada destana bir ara verip metinde zikredilen Yagma, Kıtay, Çürçet ve Tangut için kısa bazı izahlarda bulunmak istiyoruz. Bugünkü Türkistan'ın eski Türk kabilelerinden birisi olan Yagmalar hakkındaki bilgilerimiz, özellikle İslam kaynaklarına dayanmaktadır. Divanü Lûgat-it-Türk'e göre Yagmalar, Toksılardan sonra, Ugraklardan önce gelirler ve çok güzel bir Türkçe konuşurlar. Ayrıca bunların bir bölümü İli Nehri boylarında otururlar. Kara Yagma denilen bu Türklerin ülkesinde Yadacılara da rastlanmaktadır (Kaşgarlı, 1988, s. 28, 30, 92; Divanü Lûgat-it-Türk, C. III, s. 3, 34; Gömeç, 2009, s. 18). Kalabalık bir nüfusa sahiptirler ve bazı Tokuz Oguz köylerine talan akınları yaparlardı.

İslam kaynaklarındaki bilgilere baktığımızda, bunlar Tokuz Oguz kabile konfederasyonunun bir alt üyesidirler. Yagmalar Tokuz Oguzların bir parçası olarak gösterilirse de, Çin kaynaklarındaki Tokuz Oguz tayfaları içinde Yagma'yı çağrıştıracak herhangi bir ize rastlamıyoruz. Ayrıca Tanrı Dağlarının ortasıyla, batı taraflarında ve Narın Nehrinin güneyinde de yaşarlar. Bir takım araştırmacıların fikrinde, Kara Hanlı sülalesini de bunlar kurmuştur (Minorsky, 1937, s. 277-279; Czegledy, 1973, s. 363-264; Barthold, 2004, s. 99; Barthold, 1981, s. 321-322; Togan, 1981, s. 58; Togan, 1985, s. 61; Sümer, 1988, s. 426; Rasonyi, 1988, s.108; Şeşen, 1985, s. 62-63, 91; Gumilev, İstanbul 2003, s. 108). Ama bu durum henüz kesinlik kazanmamıştır. Bizim için burada dikkat çeken husus, Oguz Kagan Hindistan'a sefere karar verdiğinde bölgenin idarecisinin Yagma Han unvanıyla anılmasıdır. Bu da Hindistan topraklarının Börü Tonga (veya Tokta/Mo-tun) Yabgu'dan çok daha evvelki zamanlarda Türk-Hun hâkimiyetine girdiğini gösterir.

Buradaki metinde Çin için kullanılmış olan Kıtay kelimesine ise biz Kök Türk Yazıtlarında Kıtany şeklinde rastlıyoruz. Çincedeki transkripsiyonu K'i-tan şeklinde görülen bu kavim hakkında Çin yıllıkları "bütün barbarların en kaba ve geri olanları" der. İsimlerinin manası "kılıç" ile ilişkilendirilen Kitanların Mogol ve Hsien-pilerden olduğu, ayrıca tarihi Mogol sülalesi Nirunlarla bağı bulunduğu yolunda görüşler varsa da (Clauson, 1999, s. 14; Grousset, 1980, s. 135; Ögel, 1988, s. 295; Ögel, 1981, s. 254; İzgi, 1977, s. 8; Huang, 1971, s. 82; Batsuren, 2003, s. 57, 61; Baykuzu, 2013, s. 26; Trepavlov, 2015, s. 193), araştırmacılar onların kuvvetli bir Türk tesirinde olduklarını, sekiz boydan meydana geldiklerini ve özellikle Uygur devlet teşkilatını örnek aldıklarını, Çin'in kuzey-doğusunda kurdukları hanedanlığa daha sonraları Liao dendiğini bildirmişlerdir (Eberhard, 1987, s. 244; Ögel, 1971, s. 298; Ögel, 1984, s. 362; Murayama, 1957, s. 387-397; Ögel, 1948, s. 20; Baykuzu, 2013, s. 27). Onların devamı ise İslam kaynaklarındaki Kara Hitaylardır. İşte Kök Türkçe yazıtların Kıtany ismi daha sonra Kıtay'a dönüşerek, özellikle Mogol, Rus ve Müslümanlarca Çin karşılığında bugün dahi kullanılmaktadır.

Türkler Çin'e eski çağlarda Tabgaç da demiş olmakla beraber bu tanımlama bilindiği üzere Kök Türk Kitabelerine de yansımıştır (Köl Tigin Yazıtı, Doğu tarafı, 3-4. satır; Bilge Kagan Yazıtı, Doğu tarafı, 4-5). Bu ad ise tarihteki Tabgaç (T'o-pa) devletinden gelmektedir. Ayrıca Divanü Lûgat-it-Türk'te Tabgaç için Maçin denmekte

olup, buranın Çin'den dört ay uzakta yer aldığı ve Türkçeyi iyi bildikleri vurgulanıyor. Bununla birlikte Maçın'den kastın Hotan bölgesi olduğu söylenmektedir. Ayrıca İslam kaynaklarına baktığımızda Maçın, Yafes'in torunu, yani Çin'in oğludur. Anlatılanlara göre, o Çin'deki insan sayısı artınca babası Çin'den izin alıp, buraya yakın bir şehir kurup, adını Maçın koydu. Koyunlardan yün elde edip, eğirmeyi ve bunlardan elbise yapmayı öğrendi. Bir av esnasında avladığı Anka Kuşunun kanadını savaşçılara alamet olarak taktı. Avladığı bir ceylanın karnından da miski çıkardı (Kaşgarlı Mahmud, 1988, s. 29, 453; Mirhand, 2019, s. 71-72; İneyet, 2007, s. 1183-1184; Gömeç, 2009, s. 3-4).

Destanın bu kısmında ismi zikredilen bir kavim de Çürçetlerdir. Tarihte Kuzey Çin ve Mançurya bölgesinde görülen bu kavmin bir Tunguz boyu oldukları söylenmekte olup, 12. asırda yükselişe geçtiler. Onlar kendilerine Altun Hanlar derken, daha sonra Çinlilerce ve Çince "Kin" diye anılır olmuşlardır. Tunguz-Mançu soylu Çürçetler (Kin) tıpkı kendilerinden öncekiler gibi bir süre sonra kalabalık Çinliler arasında dillerini ve geleneklerini unutarak, 13. asırda Çingizlilerin tabiyeti altına girdiler (Barthold, 2004, s. 108; Grousset, 1980, s. 141-143; Gömeç, 2017, s. 129).

Yine daha önce adlarına Kök Türk Kitabelerinde rastladığımız Tangut kavmi için Reşideddin Oguz-nâmesi'nde Ninkiyas (Togan, 1972, s. 21) kelimesi geçerken, Milattan önceki çağlarda Yüeh-chilerle birlikte gördüğümüz Tangutların, Tibetlilerin bir kolu oldukları bilinmektedir. Uygur menşe efsanesinde ve Oguz Kagan Destanı'nda da adlarına rastladığımız Tangutlar, Divanü Lûgat-it-Türk'te de geçmekte olup, Türk boylarıyla sıkı ilişkileri vardır (Kaşgarlı, 1988, s. 28; Eberhard, 1947, s. 106; Ögel, 1977, s. 75; Giraud, 1960, s. 192; İnan, 1987, s. 55; Bang-Rahmeti, 1970, s. 11). Çin kaynaklarında adı "Büyük Hsia, Ak Yüksek Hsia" ve "Milerin Devleti" olarak zikredilen Tangutlar, Kansu'da bulunan Hotan metinlerinde "Hamgata" şeklinde anılmaktadır. Eski devirlerde Tibetlilerin arasında yaşayan Tangutlar, özellikle 9. yüzyılın ortalarında Tibet devletinin inkîrazından sonra, kuvvetlenmişlerdi (Bailey, 1949, s. 31; Kychanov, 1978, s. 206-209; Kepping, 1994, s. 358-361; Gömeç, 2016, s. 208).

Tekrar destana döndüğümüzde öyle anlaşılıyor ki, Oguz Kagan bu bölgeden çekildikten sonra Hindistan civarlarında birtakım karışıklıklar veya isyanlar zuhur etmiştir. Çünkü kuzey ülkelerini fethetmeyi düşünen Oguz Kagan, beyleriyle yolda bir kengeş (toplantı) yapar ve bu görüşmelerde Hint bölgesinin meselelerinin halledilmesi kararı da alınır (Gömeç, 2015, s. 62-63). Bugünkü Pakistan ve Afganistan havalisini de Hindistan kıtasının bir parçası şeklinde görürsek, Oguz Kagan Destanı'nda olaylar şöyle gelişmiştir:

"Mevsim kış olmuştu ve Oguz Kagan, kimsenin kendisinden geri kalmamasını buyurdu. Boyun eğmeleri için Gur taraflarına elçi yollandı, vergi istendi. Kabul ettikleri takdirde kendilerine dokunulmayacağı, aksi halde savaşın çıkacağı bildirildi. Gur hükümdarı Oguz'un elçisini saygı ile karşılayıp, iyi bir şekilde ağırladı. Bağlılığını arz etti. Kendisi de, Oguz'un yanına giderek, her sene vergi ödeyeceğini söyledi. Gur hükümdarı; "etrafımızda çok düşman var" deyince, Oguz da ona yüz seçme suvari vererek, onları bu ülkelere gönderdi. Oguz; "bize boyun eğip, ilimiz olurlarsa dokunmayın, ret ederlerse savaşın" buyurdu.

Oguz Han'ın bu emri gereğince Gur, Garcistan, Gazne ve Kabil'e kadar bütün buralar ele geçirildi. Her yıl muayyen bir miktar haraç vermeleri kararlaştırıldı. Gur ülkesi fethedildiğinde yaz olmuştu. Nihayetinde askerler Oguz'un yanına geri geldiler ve yoklamaları yapıldı. Bazı eksikler mevcuttu. Bunlara ne olduğunu kimse bilemedi. Günler sonra ordugâha ulaştılar. Han onların durumunu sorunca, şöyle cevap verdiler: "Arkanızdan yol alıyorduk. Bir dağ içerisinden geçerken kar yağdı. Yürüyemediğimiz için o yerde yattık. Atlarımız ve develerimiz de öldü. Bahar olduktan sonra ancak yaya olarak gelebildik". Bunun üzerine Oguz, "kar yağdı diye yoldan kalmak olur mu, bundan sonra sizlere Karluk" desinler, buyurdu. Bütün Karluk halkı onların soyundandır" (Gömeç, 2015, s. 63).

Destanda vurgulanan Hindistan bölgeleri hakkında izaha girişmeden önce cümlelerin sonunda anılan Karluklar hakkında da kısa bir bilgi vermek istiyoruz. Karluk adının manası, Oguz Kagan Destanı ve Şecere-i Terakime'de "Karlı Dağ" ile ilişkilendirilmektedir⁴. Çin kaynaklarında genellikle "Ko-lo-lu" şeklinde transkripsiyon edilen⁵ ve Beş Balık ile Altayların batısında, Urungu ve Kara İrtiş civarlarıyla, Balkaş'ın güney-batısı ve Tarbagatay Dağlarının güney-doğusunda yaşıyorlardı. Konar-göçer Karluklar, tıpkı Kırgızlar gibi 7 ve 8. asrın başlarında Kök Türklere bağlı bir kabile idi (Minorsky, 1937, s. 286; Chavannes, 1903, s. 85; T'ang, 1973, s. 448; Ecsedy, 1980, s. 256-258; Ecsedy, 1980, s. 24-27; Arat, 1988, s. 351; Pritsak, 1988, s. 252). Ak Hunların bakiyesi oldukları da ileri sürülen Karluklar, dokuz boy halinde sayılmaktadır ve bunların üçü Çigil, üçü Heytaliye veya Heskeli, diğer üçü Bulak veya Yılak, Kükergin ve Tuhsilerdir (Toksa) (Şeşen, 1985, s. 103; İbn Fazlan, 1975, s. 100; Togan, 1985, s. 59-61; Almaz, 2004, s. 136).

Esasında onlar Türklerin doğusuyla batısının arasında, yani tam merkezinde bulunuyorlardı. İslam kaynaklarına göre Türklerin en güzellerinden olan Karluklar, 766'larda On Ok boylarından Türgişlerin zayıflaması üzerine onların yerini ve beyleri de Kara Han unvanını alarak, Talas bölgesine sahip oldukları gibi, Türgiş geleneğini de bir kenara atmayıp, sistemi sürdürdüler (Chavannes, 1903, s. 85; Minorsky, 1937, s. 286; Rasonyi, 1988, s. 104-105; Ecsedy, 1980, s. 26; İbn Fazlan, 1975, s. 100; Togan, 1945, s. 12; Kafesoğlu, 1987, s. 260; Golden, 2002, s. 161; Mesudi, 2004, s. 40).

Kaşgarlı Mahmud'un "Türkmen", Ahmed bin Mahmud'un Selçuk-nâmesi'nde "Yörük" olarak gösterilen Karluklar bütün tarihleri boyunca siyasi ve etnik bir kuvvettiler (Kaşgarlı, 1986, s. 473; Ahmed Bin Mahmud, 1977, C. II, s. 48-51). Talas Savaşındaki tarihi rolleri bir yana, onlar Turfan Uygurları içerisinde de etkiliydiler.

⁴ Çinli seyyah Hsüan Tsang'ın "Hi-mo-ta-lo" şeklinde yazdığı ve "karlı dağlar altında yaşayanlar" anlamını taşıdığını söylediği bu kelimenin, Karluk'un Sanskritçe tercümesi olduğunu ileri sürenler de vardır (Bunun için ayrıca bakınız, (Togan, 1971, s. 26-39; Bang&Rahmeti, 1970, s. 9-10; Ebul Gazi, (tarihsiz), s. 35; Gömeç, 2015, s. 49-63).

⁵ Tibetçe bir metinde bu ad "Gar-log" şeklinde kayıtlıdır. Kök Türkçe kitabelerde umumiyetle "Karluk" ismiyle anılmışlarsa da, tarihte "Üç Karluk" boyu önemli rol oynamıştır. Bu Üç Karluk kabilesi Çin kaynaklarında; Meou-lo (Bulak), Ta-che-li (Tashlık veya Taş İl), P'o-fu veya Ch'e-se (Çigil) diye geçer. Bakınız. (Chavannes, 1903, s. 78, 85; Eberhard, 1942, s. 152, 154; Liu, 1958, s. 585; Mackerras, 1972, s. 164; Ecsedy, 1980, s. 106).

1141 yılında Semerkant yakınında vuku bulan Katvan Çölü'ndeki (Dergam denilen yerde) savaştan önce, Kara Hitay hükümdarının Karluklar için şefaatte bulunduğunu, bunun Sultan Sançar tarafından kabul edilmediğini, neticede Selçuklu ve Kara Hanlı ordusunu Karluk ve Kara Hitay güçlerinin bozguna uğrattıklarını; Karluk Türklerinin 12. asrın ikinci yarısında Harezmşahlar idaresinde de nüfuz sahibi olduklarını ve 13. yüzyılın başlarında Çingiz'in idaresine katıldıklarını biliyoruz (Ebilgazi, 1992, s. 31-32; Abulgoziy, 1992, s. 32). Bu durum bir tarafa, önemli bir Karluk bakiyesi bizatihi bu ad ile hâlâ Hindistan topraklarında yaşamaktadır (Uçmaz, 2021, s. 182-205) ki, bunu da belirtmek isteriz.

Bize göre, Oguz Kagan'ın bu Hindistan seferi herhalde Hunların, daha doğrusu Ak Hunların ya da Gazneli Türk Sultanlığı'nın bölgedeki faaliyetlerinin bir iz düşümü olsa gerekir. Bu durum bir yana tabii ki, biz öncelikli olarak burada destan metninde geçen Gur, Garcistan, Gazne ve Kabil havalisi üzerinde dururken, bölgenin Türk hâkimiyetine girmesi hakkında da kısa bilgiler vermeye çalışacağız. Hiç şüphesiz yüzlerce yıldan beri Hindistan'ın kuzey ve kuzey-batı taraflarına doğru vuku bulan Türk göçü ve bu millete mensup halkların başta Pencap, Sind ve Kabil gibi coğrafyalarda kurdukları idareler, söz konusu çevreye Türk mührünü vurmuştur. Arkasından bu zaman diliminde havalie gelen Afganlıların Türklerle işbirliğine girmelerine sebep olan Gurluların (veya Guri) saltanat dönemi de Hindistan tarihinin önemli bir safhasını meydana getirir.

GUR BÖLGESİ VE GURLULAR

Destanda Gur ve Garcistan iki defa geçmekte olup, kaynaklara baktığımızda Gur sözü Herat'ın doğu ve güney-doğusunda Garcistan ile Cüzcan'ın güneyindeki dağlık bölgeye verilen bir isimdir. Kelimenin anlamı da herhalde dağdır. Buralar bugünkü Afganistan'da daha çok Hazaraların yaşadığı yerler olup, Hazara yurdu diye de anılır. Ancak bölge başta Halaçlar olmak üzere neredeyse bütün Türklere yurtluk yapmıştır. Ayrıca bu Gur hanedanının İran/Tacik menşeli olduğuna dair görüşlerin yanında, bilhassa Karluklardan yola çıkarak Türklükleri hususunda da iddialar vardır (Togan, 1981, s. 452; Barthold, 1981, s.421; Galip&Gömeç, 2013, s.33; Dames, 1988c, s. 825; Şeşen, 1985, s. 18; Wink, 2002, s. 135; Ayan, 2011, s. 38-45; Jamaludin, 2019, s. 19). Dolayısı ile kökenleri problemlili bir hanedanlıktır.

Hanedanın kurucularının köklerinin Dahhak'a kadar gittiği ve Pers şahı Feridun ile birtakım mücadelelere giriştikleri söylenirken (Asadi, 2010, s. 91; Qayum-Shah-Alam, 2017, s. 46); Gur havalisi 1009-1010'lardan itibaren Gaznelilerin eline geçmeye başlamıştır. Gaznelilerin peşinden ortaya çıkan Gur hanedanı ismini işte bu coğrafi bölgeden almaktadır. Ancak Guri sülalesinin tarihini tespit etmek oldukça karışık bir konudur. Gazneli Mahmud 1011 (401) senesinde Guristan'ı aldığı zaman, yanında Altuntaş ve Oguzların Horasan'a yerleştirilmesinin tehlike yaratacağını söyleyen Arslan Cazip gibi valiler bulunuyordu. O, Gurluları Türklerin geleneksel savaş usulü, Turan Taktiği ile yendi.

Sultan Mahmud bu havalinin idaresini esir aldığı Hasan Suri adlı bir emire vermişti. Hanedanlığın kurucuları arasındaki Hasan Suri, Gazneli Mahmud

zamanında, kayalık bir mevki üstüne inşa ettirdiği Firuzkuh'u kendine yönetim merkezi yaptı (Kafesoğlu, 1988, s. 177; Küçükbekir, 2017, s. 140-150; Erdoğan, 2013, s. 144-177; Nişaburî, 2018, s. 79). Gaznelilere senelik vergi ödemek ve savaş zamanında yardımcı kuvvetler göndermek gibi taahhütlerde bulundu. 11. asrın başlarında Gur bölgesinin hâkimi olan bu Hasan Suri ile Gazneli Mahmud'un arası açılınca esir edildi. Buna binaen bazı kaynaklarda onun hapiste kendi kendini zehirlediği de söylenir.

Bu yaşananların arkasından Gazneli Mahmud, Gur hükümdarı Suri'nin yerine oğlu Ebu Ali'yi geçirmişse de, o yeğeni Abbas tarafından tahttan indirildi. Bu arada malının ve mülkünün haddi-hesabı olmayan, ülkesinin sınırları içerisindeki herkesin can güvenliğini düşünen, soydaşı Türkmenlere Horasan'da yerleşme izni veren Sultan Mahmud, 1030'da Gazne'de ölmüştü. Yerine birtakım taht kavgalarından sonra oğlu Mesud geçti. Her ne kadar babasının yarım bıraktığı işleri tamamlamaya çalışsa da Türkmen-Oguzlarla başı belaya girdi ve bilindiği üzere 1040 tarihinde Türkmenlerden büyük bir darbe yedi (Köymen, 1957, s. 2; Özdemir, 2008, s. 318; Galip&Gömeç, 2013, s. 35; Asadi, 2010, 92; Öntürk, 2020, s. 163).

Birtakım siyasi gelişmeler ve mücadelelerin ardından Gaznelilerden Sultan İbrahim babasının ve dedesinin zamanındaki Gazneli hanlığının parlaklığını yeniden sağlamaya çalıştı (Dames, 1988, s. 82-85; Savi, 2011, s. 656; Öntürk, 2017, s. 346-358). Saltanatı 40 yıl süren ve 1099'da vefat eden İbrahim devrinde Gazneliler Hindistan ile daha fazla ilgilendiler. Bu sıralarda Gur beyi Abbas da Gazne'ye bağlılığını sürdürdü. O, Gazneli Devletini eski ihtişamlı günlerine çıkarmaya çalışan Sultan İbrahim tarafından tahttan uzaklaştırılarak, yerine oğlu Muhammed oturuncaya kadar Gur havalisini yönetmiş olmalıdır (Minhacüddin, 1970, s. 98-99; Durak, 2000, s. 60-61; Dames, 1988, s. 826; Karakuş, 2015, s. 24; Qayum, Shah&Alam, 2017, s. 46-52).

Gazneli hâkimiyeti çağında kent ve kasabalarda pek çok mimari eser yapılmakla beraber Lahor şehri, Gazne'den sonra ikin-ci bir kültür merkezi olarak göze batmaktadır. Şehir bu durumunu Baburlüler çağında da sürdürmüştür. Özellikle, Gur baskısından dolayı Lahor'a yerleşmek zorunda kalan son Gazneli sultanı Tacü'd-devle Melik Şah bin Hüsrev sanatçı, şair ve bilim adamlarını koruyan, barış yanlısı bir hükümdar idi.

Gazneli hanedanlığının zayıflaması ve yıkılmaya yüz tutmasıyla beraber de Gur bölgesinin batısı Selçuklu nüfuzu altına girerken, doğusunda bir süre de olsa Gazneliler etkili oldu. Bununla beraber Selçuklu idari taksimatında Gur havalisi Musa Yabgu'nun payına düşmüştü. Daha sonra Gurlu Muhammed'in halefleri olarak Kudbeddin Hasan ve İzzeddin Hüseyin'i görüyoruz. Ancak İzzeddin Hüseyin ile Selçuklu sultanı Sançar'ın arası açılmış ve bu yüzden 1107 tarihinde o, Selçuklulara esir düşmüş idi. İki sene sonra serbest bırakılan Gur hâkimi İzzeddin Hüseyin, 1110'dan itibaren Selçuklu sultanı Sançar'a vergi ödedi. Onun ölümünden sonra yerine geçen çocukları için "Yedi Yıldızlar" dendiği söylenir (Kafesoğlu, 1984, s. 30; Ahmet, (tarihsiz), s. 96; Agacanov, 2003, s. 315; Mubin, Gilani&Hasan, 2013, s. 511-522).

Bundan sonra Gur sülalesi ve coğrafyası Bamiyan ve Gur kolu diye ikiye ayrıldı. İzzeddin Hüseyin'e halef olan oğlu Seyfeddin Suri, Gur taraflarına kardeşlerinden Kudbedin'i, Toharistan ile Kuzey Bamiyan havalisine de Fahreddin Mesud'u atamıştı.

Fakat bir süre geçince Seyfeddin Suri ile Kudbeddin'in arası açıldı. Gurluların bu iç kavgası esnasında Kudbeddin, Selçuklular sayesinde tahtta oturan Gazneli sultanı Behram Şah'ın yanına sığındı. Ancak onun 1146/1147 tarihinde, bazı ahlaksızlıkları yüzünden Behram Şah tarafından zehirlenerek ortadan kaldırıldığına dair iddialar vardır (Grousset, 1980, s. 170; Barthold, 1981, s. 421; Ahmet, (tarihsiz), s. 96; Dames, 1988d, s. 826-827; Dames, 1988b, s. 155; Akyol, 2013, s. 81; Coşkun, 2002, s. 3; Nişaburî, 2018, s. 116-117). Bu hadisenin ardından kardeşinin intikamını almak için 1149'da Gazne'ye yürüyen Seyfeddin Suri bu şehri ve Behram Şah'ı kuşattı. Seyfeddin Suri kendini sultan ilan edip, kardeşi Bahaeddin Sam'a Gur topraklarını verdiyse de, güçlü bir ordu ile Behram Şah'ın, halkın çağrısı sebebiyle yeniden Gazne'ye yürüdüğü haberi duyulunca, ahali ayaklandı. Seyfeddin de bir gece saldırısında Gur'a kaçmaya çalışırken, Behram Şah tarafından yakalandı ve Gazne'de bir deve veya eşek üzerinde dolaştırıldıktan sonra öldürüldü. Behram Şah için bu büyük bir hata idi. İdareleri ve fetihleriyle meşhur Gurlular gibi bir kavimle uğraşmanın ne derece fena bir neticeye sebep olacağını Behram Şah anlayamadı. Çünkü bu iki maktul kardeşin üçüncüsü Alaaddin Hüseyin'in (1149-1161) kardeşlerine ve sülalesine yapılan bu muameleden dolayı Gaznelilerden intikam almak için Gazne'yi ne hale getirdiğini biliyoruz.

Bazı tarihçiler Behram Şah'ın vefatını Gazne'nin tahribi senesine, yani hicri 550 (1155/1156) tarihine denk getiriyorlarsa da, bir kısım ilim adamı da 1157 (552) senesinde Lahor'da öldüğünü ve yerine oğlu Hüsrev Şah'ın (1157-1160) geçtiğini yazmaktadır. Hüsrev Şah, mutlaka Gazne'ye dönüp, devletin başkentini yeniden buraya taşımayı düşündüyse de; şehrin eski haline bir daha gelmesinin mümkün olmadığını herhalde anladı. Bu sırada Gur saldırıları da artınca Lahor'a çekilmek onun için en mantıklı şey idi. Durum böyle olmakla beraber, başı hem Oguzlar, hem de Gurlularla derte giren Hüsrev Şah'ın yukarıda da belirtildiği gibi Gazne mi, yoksa Lahor'da mı vefat ettiği pek bilinmemektedir (Minhacüddin, 1970, s. 109-111; Spuler, 1991, s. 1052; Dames, 1988d, s. 155; Durak, 2000, s. 63-64). Hüsrev Şah'ın 1160 senesinde yerine geçen oğlu Hüsrev Melik ise kendisini eğlenceye verdiği için etrafında yaşananları anlayamadı.

Bununla birlikte yeniden Gur cephesine döndüğümüzde onların arasında aile bağlarının çok kuvvetli olduğuna dair iddialar vardır. Seyfeddin Suri'nin yerine 1149 tarihinde kardeşi Bahaeddin Sam geçmiş idi. O ağabeyinin intikamını almak amacıyla bir ordu toplayıp, yola çıktıysa da 1150 tarihinde hastalanarak vefat etmesi (Merçil, 1987, s. 89-91; Ahmet, (tarihsiz), s. 96-97; Timur, 2012, s. 46; Kortel, 2004, s. 37-52) üzerine, Gur tahtına kardeşi Alaaddin Cihansuz oturdu.

O, Zamindavar ovasındaki Tiginabad'da Behram Şah'ın askerlerini mağlubiyete uğrattı ve bu savaşta Behram ile oğlu Devlet Şah da öldü. Cihansuz, Gazne halkına 1151'de büyük bir katliam yaptı. Dolayısıyla Gazneli Mahmud çağındaki o görkemli Gazne şehri, çoktan bir yıkıntı haline gelmişti. Önceden de belirtildiği üzere tarihte ilk defa sultan unvanını kullandığı söylenen bu muktedir hükümdar ve fatihin Gazne'deki hatırasını akla getiren yalnız türbesi, harabeye dönmüş Gazne'nin eski ihtişamının bir tanığı olarak durmaktadır. Kin ve intikam o derece acımasız tatbik

edildi ki, bu sebepten kendisine Cihansuz (Cihanı yakan) denilen Alaaddin Hüseyin, Gazne'yi tamamen bir taş ve toprak yığını halinde bıraktı.

Dönemin kaynaklarında bu elim hadise şöyle anlatılıyor: Şehri yakan ateşler yedi gün geceyi aydınlattı. Çıkan dumanlar, gündüzü gece gibi kararttı. Gazneli büyüklerinin mezarları açılarak, kemikleri yakıldı (Barthold, 1981, s. 410-342; Kafesoğlu, 1984, s. 61-63; Ahmet, (tarihsiz), s. 97; Timur, 2012, s. 44; Öntürk, 2018, s. 141-142; Galip&Gömeç, 2013, s. 38; Ayan, 2008, s. 88-89). Alaaddin'in kardeşi İzzeddin'in de Gaznelilere karşı aynı kin ve düşmanlığı beslediği ortadadır.

Fakat Selçuklu tehditi karşısında o Gazne'de tutunamadı. Çekilirken Büst şehrini de tahrip etti ki, bunun izleri hâlâ görülebilmektedir. Bu yüzden Sultan Sançar, Alaaddin'in üzerine saldırdı. İki ordu Harirud vadisinde savaştılsa da, Alaaddin yenildi ve tutsak oldu (Hillelson, 1988, s. 454; Dames, 1988c, s. 827; Timur, 2012, s. 45-48; Öntürk, 2017, s. 143-146; Akçay, Ordu 2015, s. 27). Hatta dendiğine göre Sançar için hazırladığı altın zincirlere bağlandı. Fakat Alaaddin Hüseyin Cihansuz, bir müddet geçince nükteciliği ve hazır cevaplılığıyla Sançar'ın güvenini kazandı ve serbest kaldı⁶. Sultan Sançar'ın İranlı memurlar ve tahsildarların sözlerine uyarak, kararlar alması ise kendisine felaket getirdi. Onun, Oguzlar tarafından esir edilmesi üzerine, Alaaddin ülkesini kuzey istikametinde, Horasan ve Murgab vadisine kadar genişlettiği gibi, Alamut'taki İsmaililerle de yakın temas halinde olduğu söylenir.

İşte Suri hükümdar sülalesinin en meşhurlarından birisi kabul edilen ve İsmaililerle de siyasi münasebetler kurarak çevresindeki idarelere sıkıntılı bir süreç yaşatan Alaaddin Hüseyin Cihansuz 1156 yılında Herat'ta öldü (Barthold, 1981, s. 410-411; Dames, 1988e, 1988, s. 173; Dames, 1988b, s. 155; Ahmet, (tarihsiz), s. 97; Kafesoğlu, 1984, s. 63; Galip&Gömeç, 2013, s. 39; Öntürk, 2017, s. 147-148; Yazıcı, 2016, s. 238). Yerine tahtta oturan oğlu Seyfeddin Muhammed, babasının hapse gönderdiği amcası Sam'ın oğulları Gıyaseddin ve Muizzüddin Muhammed'i serbest bıraktı. Ancak Seyfeddin 558 (1162/1163) tarihinde Merv civarında Oguzlara mağlup oldu. Muhtemelen onu ortadan kaldıran Alaüddin'in yeğeni Gıyaseddin Guri, Firuzkuh'a çağrılarak tahtta çıktıysa da, Herat hükümdarı Taceddin Yıldız tarafından desteklenen amcası Fahreddin ile başı belada idi. Çünkü o ailenin büyüğü olması hasebiyle, hâkimiyetin kendisine ait olduğunu düşünüyordu.

Gıyaseddin Guri yaklaşık kırk senelik (1163-1203) saltanatı boyunca, yaptığı savaşlar ve giriştiği işlerle Gurilere haklı bir ün kazandırmıştı. Bu arada Fahreddin mücadeleyi bırakmış, Oguzlar da Gaznelileri oldukça sıkıştırmıştı. Gıyaseddin, kardeşi Muizzidin'in yardımıyla tahtta oturmuştu. Zaten o askerinin gerçek komutanı ve biri diğerinin tamamlayıcısıydı. Onlar düşmanlarına karşı akıllı davrandıkları gibi çok acımasız idiler. Bunun yanısıra Gurluların yükselişi elbetteki Gazneli ve Selçukluların çöküşüne bağlıdır.

⁶ Heratlı Fahri-i Herevi, 16. asırda kaleme aldığı eserlerinde Sultan Sançar'ın, iyi huy ve keskin zekâsına binaen Alaaddin Hüseyin Cihansuz'u çok sevdiğini ve birgün kendisine sunulan bir tabak dolusu yakutu ona verdiğini yazmaktadır. Bakınız. (Ünal, 2020, s. 160-161).

İşte zaman zaman Kabil Türkleri diye de adlandırılan Gurlular, Arap istilasından beri hiç bir zaman tam manasıyla egemenlik altına girmediler; ama Gıyaseddin Guri'nin baskı ve zulmüne dayanamayıp, Kabil bölgesini ona bırakmak zorunda kaldılar. Gıyaseddin onların direncini kırıldıktan sonra, Lahor'un hâkimiyetini elinde bulunduran Tacü'd-Devle Melik Şah'tan burayı da alarak, havalinin yönetimini kardeşi Muizzüddin'e bırakıp (Aksu, 2000, s. 259-268; Galip&Gömeç, 2013, s. 37-38; Öntürk, 2017, s. 152-156; Doğan, 1996, s. 29-44; Durak, 2000, s. 65-74; Karakuş, 2015, s. 26-29), kendisine merkez seçtiği Firuzkuh'a gitti. Netice itibarıyla 1216 tarihinde Harezşahların etki sahasına giren Guristan'a, 1220'den sonra ise Mogollar hâkim oldular (Asadi, 2010, s. 94-95).

GARCİSTAN BÖLGESİ

Bugünkü Afganistan'da Murgab Nehri bölgesinde yer alan Garcistan ise, Gur topraklarının kuzeyinde bulunmaktadır. İlk başlarda Samanilere bağlı yaşayan Garcistan halkı, daha sonra 10. asrın sonlarıyla, 11. asrın başlarına doğru Gazneli Mahmud'un egemenliğine boyun eğdiler.

Garcistan havalisinin İslamiyet ile tanışmaya başlaması Emeviler çağında ve 7. asrın ikinci yarısına rastlar (Gömbeyaz, 2015, s. 171; Saraç, 2019, s. 4-5; Zeki, 2020, s. 20; Göksu, 2021, s. 50). Tarih boyunca bölgenin hanedanlıkları arasındaki dengeleri gözeten Garcistanlılar bazan Gazne, bazan da Gurlu hâkimiyetine girmiş olup, en sonunda da Harezşah ve ardından Çingizli fethine maruz kaldı.

Gur toprakları içerisinde yer alan Garcistan tarihte Karluk ve Kalaçların, günümüzde de bilhassa Türk oldukları kuvvetle muhtemel Hazaraların yaşadığı bir coğrafyadır. Bir ara bölgenin hâkimiyetinde Simcurilerin de rolü var ise de Gazneli Türkleri, daha Sebük Tigin zamanında Garcistan'da söz sahibi olmuşlar idi. Dandanakan savaşından sonra Sultan Mesud Garcistan bölgesine gelmiş ve bir süre burada kalmıştır. Son Gazneli hükümdarı Hüsrev Melik Garcistan'daki Balarvan, oğlu da Seyfrud Kalesinde öldürüldü (Köymen, 1958, s. 43; Merçil, 1985, s. 554; Dames, 1993, s. 717; Saraç, 2019, s. 76; Stein, 2010, s. 130; Öntürk, 2020, s. 165).

Bununla beraber 17. asrın başlarında Özbek Hanları ile Safevi Şahlığının bilhassa bugünkü Afganistan, Pakistan ve Hindistan'ın batı taraflarında bir iktidar mücadeleleri söz konusudur. İşte buna binaen Şah Abbas'ın bölgeye yönelik bir takım planları ve bazı zaferleri olsa da, bu sırada Osmanlı Türkleriyle arası açık bulunan Safeviler, Garcistan topraklarını aralarında paylaşma yoluna gitmişlerdir (Aydoğmuşoğlu, 2011, s. 205; Mousavi, 2018, s. 57).

Sonuç itibarıyla Garcistan tarihi Gazneli, Gurlu, Harzemşah, Safevi ve Çingizlilerle paralellik arz eder. O yüzden biz tekrara düşmemek gayesiyle Garcistan bahsini kısa keseceğiz.

GAZNE BÖLGESİ VE GAZNELİLER

Gazne ile alâkalı kimi bilgileri de yukarıda yeri geldiğinde aktarmaya çalıştık. Bu durum bir yana hem Hindistan hem de Orta Asya ile Uzak Doğu'nun gerçek manada

İslamlarla tanışması noktasında Gazneli Türk hanedanlığının önemli bir yeri vardır. Bununla birlikte isimlerini bu bölgedeki Gazne şehrinden almış olan Gazneliler hanedanlığına kaynaklarda Yeminiler veya Sebük Tiginliler de (Minhacüddin, 1970, s. 17; Galip&Gömeç, 2013, s. 38; Barthold, 1988, s. 390; Merçil, 1987, s. 321; Kafesoğlu, 2001, s. 317; Karakuş, 2015, s. 22) denmektedir ki, bölgedeki Türk varlığı Hun ve daha sonra Ak Hun-Eftalitler, zamanına kadar gitmektedir.

Gaznelilerin ortaya çıkışı Samanilerin dağılma dönemine rastlar. Horasan ile Maverainnehir arasında beşyüz köyü bulunan ve Samani orduları içerisindeki Türklerin en önemli şahsiyetlerinden biri olan Horasan orduları komutanı Alp Tigin 961’de vezir Belami ile birlikte kendi taraftarını Samani tahtına çıkarmak istemiş, ancak bu hareketi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Alp Tigin’in yanında başlangıçta 700 suvari bulunuyordu. Önce Samanilere ağır bir darbe vurdu. Sonra da beraberindeki kuvvetlerle Afganistan’daki Gazne şehrine geldi ve mahalli hanedan olan Levikler ile onların herhalde padişah unvanını da kullanan beyi Ebu Bekir’i 963 senesinde uzaklaştırarak buraya hâkim oldu (Barthold, 1981, s. 303; Barthold, 1988, s. 386; Göksu, 2011, s. 16; Dames, 1988b, s. 152; Dames, 1988a, s. 743). Bu suretle Gazneli hanedanlığının temeli atıldı.

Esas konumuz Gazneli tarihini anlatmak olmadığından daha fazla ayrıntıya girmeyi düşünmüyoruz. Ancak şurası var ki, Oguz Kagan Destanı’nda Gazneli hanedanı ve üyelerine dair pekçok şeyi görmek mümkündür. Mesela burada Gazneli Devletinin kurucularından Sebük Tigin’in adı anıldığı gibi bilhassa Gazneli Mahmud ve oğlu Mesud’a ait şu bilgilere rastlamaktayız: Türkistan’da Sultan Mahmud bin Sebük Tigin çok güçlüydü. Buhara halkı, şehrin hâkimine Selçuk-ogullarını şikâyet ettiler. Sultan Mahmud da onlara; Ceyhun’un öbür yanına, Horasan’a gitmelerini buyurdu. Sultan Mahmud’un ileri görüşlü, aynı zamanda acımasız ve Arslan adını taşıyan⁷ hacibi; “padişahım iyi emir vermediniz. Çünkü bunların sizin saltanatınıza ve Horasan ülkesine zararı dokunacaktır. Onlar, savaş için yetişmiş, ellerinden her iş gelen bahadırlardır. Şimdi yapılması gereken, bunlar az iken ortadan kaldırıp, kurtulmaktır” dediyse de; Gazneli Mahmud: “Sen ne taş kalpli bir adamsın. Bir avuç Müslüman öldürülür mü? Bir daha benimle bu şekilde konuşma” diye, onu azarladı. Ayrıca Selçuk-oglu Mikail’e de izzet ve ikramda bulundu. Horasan beyi, sonra onları Dandanakan civarlarına yerleştirdi ve bunun ardından da Sultan Mahmud bin Sebük Tigin vefat etti.

Böylece Horasan’da, Sultan Mahmud’un çocukları ve torunları hâkim oldular. Onların devletleri yükselmekteydi. Selçuk neslinden Sultan Tugrul’un yakınları ve akrabası Çağrı Beg (Davud) Merv, Belh ve Herat civarlarına hâkim olmuşlardı. Sultan Mesud onlardan haraç isteyince, reddettiler ve cevap olarak; “biz ancak kendimizden olanlara vergi öderiz. Çünkü biz de Türk soyundanız”, dediler. Sultan Mesud bir yıl Cürcan ve Mazenderan’a gidince Çağrı Beg (Davud) Gaznelilerin başkenti olan Gazne şehrini almak için kurultay topladı. Mesud bunu duyunca otuzbin suvari ile Merv

⁷ Bu, Gaznelilerin Tus şehri valisi ve Oguzların Horasan’a yerleştirilmesinin tehlike yaratacağını söyleyen Arslan Cazib olup, 1028’de ölmüştür. Bakınız. (Ahmed bin Mahmud, 1977, s. 168; Nişaburî, 2018, s. 79).

şehrini kuşattı. Kınık Selçuk'un oğulları yardım için dışarıya elçiler yolladı. Üzerlerine kefen giyip, "sana hizmet etmek istiyoruz diyerek", o gün vergilerini ödediler. Ama giden elçi ve habercilere, "Mesud'un ordugâhı nerededir, ne durumdadır, iyice dikkat edin" diye, talimat verdiler. Onlar da vazifelerini layıkıyla yerine getirdi. Çağrı Beg her kapıya tam teçizatlı yüz suvari bıraktı ve onlara, "gece yarısı duaları sırasında tetikte olacaksınız, hep beraber çıkıp, düşmanın üzerine gece baskını yapacağız", buyurdu. Gece müezzin münacaatda; "ey Davud seni bu yeryüzünde kendime halife yaptım", ayetini okudu. Davud, bunun ne demek olduğunu sordu. Kendisi için iyi bir talih olduğunu öğrenince, tekrar kulak verdi. Hafız diyordu ki: "Ey Allah'ım, sen dilediğini yükseltiyor, istediğini yere çakıyorsun. Hayır senin elindedir. Sen her şeye kadirsin". Davud bu ayetin de manasını sorup, öğrendi. Onu da hayırlı sayıp, gönlü ferahladı. Cesareti arttı. Dört-bir yandan düşmanlarının üzerine atıldılar. Askerler Mesud'u yakalayıp, Davud'un yanına getirdiler ve ona teslim ettiler (Gömeç, 2015, s. 135-136).

Gazneli, Selçuklu mücadelesini anlatan bu cümleler esasında içerisinde İslami unsurları barındıran Oguz-nâme'nin de neredeyse son satırlarıdır. Netice itibarıyla Sultan Mahmud'un 1028'den itibaren sağlığı bozuldu ve 1030 tarihinde son nefesini verdi. Mahmud'un yerine geçen Mesud da cesur bir askerdir. Sultan Mahmud ölmeden evvel saltanatı Muhammed adındaki oğluna bıraktı ise de, Mesud kardeşinin sultanlığını tanımamış, ona isyan etmiş ve neticede kardeşini tahttan uzaklaştırmıştı. Fakat şiddete taraftar olması ve içkiye düşkünlüğü sebebiyle devlet idaresinde babası kadar başarılı olamadı (Minhacüddin, 1970, s. 70-88; Nazım, 1988, s. 133; Kafesoğlu, 1988, s. 181; Bayur, 1950, s. 184-192; Yüksel, 2001, s. 82; Skrine&Ross, 1899, s. 126; Yazıcı, 2016, s. 184; Nişaburî, 2018, s. 16). Babası Mahmud'un Hindistan seferlerini sürdürmeye kararlıydı. 1033'te Sarsava kalesini zaptetti. Hindistan seferlerinde muvaffak olmasına rağmen, Selçuklular karşısında hezimete uğradı. Neticede 1040 senesinde Tugrul Beg ile Dandanakan'da karşılaştı, üç gün süren savaştan kısmen Gazne ordusundaki gulamların saf değiştirmesi sebebi yüzünden yenilgiyle ayrıldı. Mesud, Selçuklu Türkleri önünde duramayacağını anlayarak ailesini ve hazinesini alıp Hindistan'a doğru kaçtı. Yerine kardeşi Muhammed geçmişti ve 1041 tarihinde Mesud öldürüldü. Zaten ondan sonra da Gazneli Devleti bir daha toparlanamadı. Nihayet son Gazneli sultanı Hüsrev Melik ile oğlu Melikşah'ın Gurlular tarafından 1191 senesinde öldürülmeleri suretiyle bu hanedanlık yıkılmış oldu (Minhacüddin, 1970, s.91-95; Atsız, 1940, s. 5-7; Vardan, 2017, s. 29; Hildinger, 1997, s. 93; Skrine&Ross, 1899, s. 126-128; Köymen, 1957, s. 2-42; Bayur, 1950, s. 193-204; Nazım, 1988, s. 134; Barthold, 1981, s. 366-378; Yüksel, 2001, s. 83; Gömeç, 2020, s. 189-193; Nişaburî, 2018, s. 21; Göksu, 2011, s. 82).

KABİL

Bununla beraber burada ismi anılan ve Hindistan Kıtası şehirleri arasında sayabileceğimiz bir bölge de Kabil'dir. Türkistan ve dolayısıyla bunun bir parçası durumundaki Afgan coğrafyasında hem nehir, hem de yerleşim birimi şeklinde geçen ve bugünkü Afganistan devletinin de başkenti durumundaki Kabil'in tarihi Milattan önceki çağlara kadar gitmektedir.

Batı ve doğu kaynaklarında Kabura, Kapul, Kabul vs. biçimde anılan Kabil, Perslerin iktidarının ardından M.Ö. 4. asırda İskender'in istilasına uğramış, daha sonra da Maurya devletinin (M.Ö. 322-M.S. 185) hâkimiyetine girmiştir (Tarzi, 1993, s. 17; Hemchandra, 1923, s. 122-127). Mauryaların iktidarı çökmeye başladığı sıralarda Yüeh-chilerin de batıya doğru bir göçleri söz konusudur. Bu hareketler Belh bölgesindeki Yunan hâkimiyetini sona erdirirken, Yüeh-chiler tarafından kurulduğu söylenen Kushan devletinin meşhur hükümdarı Kanishka (120-144) devrinde Budizm de bir gelişme kaydetti. Ticaret ve askeri yolların kavşağındaki Kapisa ile Kabil'in değeri arttı. Bölgede yapılan kazılarda Milattan önceki çağlardan Gaznelilere kadarki döneme ait sikkelere rastlanması da bunun bir göstergesidir (Tarzi, 1993, s. 17; Narain, 2000, s. 226; Frye, 2009, s. 144; Kurbanov, 2010, s. 51-92).

Bilindiği üzere Büyük Hun Hakanlığının parçalanmasından sonra ortaya çıkan Ak Hun-Avarlar Kushan idaresine nihayet vermekle kalmamışlar, bölgeye de hâkim olmuşlardı. Meşhur Çinli casus rahip Hsüan Tsang yedinci asrın ilk yarılarında, bir zamanlar Kök Türk Kaganlığının yönetimi altındaki Afganistan ve Pakistan topraklarına yaptığı seyahati anlatırken, burada yüzlerce Budist manastır ile binlerce rahibe rastladığını söyler. Zaman zaman Kabulistan diye de anılan bölgede Ak Hun ve Kök Türklerin devamı olan idareler için başta İslam kaynaklarında Türk Tiginler, Türk Şahlar veya Türk Şadlar adlandırmaları da önemlidir (Li, 1914, s. 1-218; Gibb, 1923; s. 2-3; Tarzi, 1993, s. 18; Gumilev, 2006, s. 373-376; Galip&Gömeç, 2013, s. 18; Jamaludin, 2019, s. 17).

Bu durum bir yana İslamiyet her ne kadar erken zamanlardan itibaren Türkistan'ın batı taraflarına nüfuz etmişse de malûmdur ki, Hindistan'da Müslümanlığın yayılışı Türkler ve dolayısı ile de Gazneli Türk Sultanlığı sayesinde. Ancak bilhassa Delhi Türk Hakanlığı sırasında gerçekleşen bölgedeki bütün iskân ve imar faaliyetleri yapılan savaşlar ile iktidar kavgaları yüzünden sekteye uğradı. Belki de o yüzden Kabil'i gören İbn Battuta bu sıralarda küçüldüğüne değinmektedir. Tabi buna Çingizli ve dolayısıyla Çağataylılar ile Temürlü taarruzlarını katmak gerekirse de, bilhassa Ulug Beg çağında Kabil'de bazı imar çalışmalarında da bulunulmuştur (İbn Battuta, 2000, s. 576; Tarzi, 1993, s. 18; Roemer, 1986, s. 45; Manz, 1989, s. 24-25; Aka, 1991, s. 125; Marozzi, 2006, s. 26).

Baburlü Türk Sultanlığı zamanında da önemini koruyan Kabil'de bilindiği üzere burayı çok seven Babur Şah'ın mezarı yer alıyor. Bir aralık Şir Han ile girdiği savaşta yenik düşen Hümayun Şah da kuzeye çekilip, Kabil taraflarını ele geçirdiyse de, Özbek Türklerine yenilince Şah Tahmasb'ın yanına sığınmak zorunda kalmıştı. Ayrıca Şah Ekber zamanında Kabil ve havalisinde çıkan kargaşalarda onun başını epey ağrıtmıştır. 18. asrın ilk yarılarında Nadir Şah Avşar'ın faaliyet alanında kalan ve Kaçar Türk sülalesinin de ele geçirmeye çalıştığı Kuzey Hindistan ve dolayısıyla Afganistan ile Kabil bölgesi, daha sonra Ahmed Şah Durrani ile beraber Afgan hâkimiyetine geçmiş, Ahmed Durrani'nin oğlu Temür Şah çağında ise Kabil şehri hanlığın başkenti haline getirilmiştir.

Bilhassa İngiliz imparatorluğunun Hindistan ve kuzeyindeki emperyalist amaçları bir süre sonra bu havalinin halkında bir nefret doğurdu. Buna binaen İngiltere'nin

Afgan tahtı üzerinde birtakım entrikalara kalkışması iki ülke arasında savaşın çıkmasına neden oldu. Bu yüzden 1839 senesinde işgal edilen Kabil büyük bir tahribata uğradı (Haidar, 2004, s. 64-90; Galip&Gömeç, 2013, s. 113-114; Tarzi, 1993, s. 18; Mousavi, 2018, s. 72; Yazıcı, 2017, s. 48; Furugi, 2020, s. 35). Bu çekişmeler daha sonraki zamanlarda da sürdüyse de, 1880 tarihinde iktidara geçen Abdurrahman Han devrinde Kabil'de yeni bir imar faaliyeti başladı. Emanullah Han ise İngiltere tahakkümünden tamamen kurtulunca siyasi ve sosyal birtakım atılımlarda bulunduğu gibi, Hazaraların yoğun olarak yaşadığı Kabil'i neredeyse sil-baştan inşa edip, yeni bir şehir kurdu (Atwood, 2004, s. 215; Tarzi, 1993, s. 19; Durak, 2021, s. 14-15). Bugün Afganistan, Türkistan'ın en karışık ve istikrarsız bir ülkesi olsa da, Kabil hâlâ eski önemini korumaktadır.

SONUÇ

İnsanlık tarihinin en eski yerleşim bölgelerinden birisi olan Hindistan, pek çok kültüre ev sahipliği yaptığı gibi, bilhassa burasının kuzey toprakları çok eski çağlardan itibaren Türkleri de cezp etmiştir. Buna binaen Hunlardan beridir Türklerin ilgilendiği bu coğrafyada Ak Hun, Kök Türk, Türgiş, Karluk, Gazneli ve Delhi Türk Sultanlığının ardından Temürlü ve Baburlü hâkimiyeti çağında Türk mührünü görmek mümkündür. Afganistan, Pakistan, Keşmir ve Hindistan'ın diğer kuzey taraflarında da hâlâ önemli sayıda Türk nüfusunun yaşaması, Türklük bilimcileri bu bölgeye yönlendiren en önde gelen nedenlerdendir.

EXTENDED ABSTRACT

As it is known, the Indian continent is one of the oldest lands in the world and a wide variety of peoples have lived here throughout history. India has attracted the attention of the Turks due to its rich underground and surface resources. Especially the northern sides of these lands have been a center of attraction for the Turks, so different Turkish dynasties have dominated this country for many years. We have been encountering traces of Turks in the Indian continent since the age of the Huns. Dynasties such as Ak Hun-Avar, Kök Türk, Gaznevid, Delhi Turkish Sultans, Harezmsah, Temürid and Baburid had a say in these lands. The traces of these Turkish governments somehow found a place in the Oguz Kagan Epic and through the famous Oguz and her children, Turks have been interested in this place since the epic ages. Turkish domination in India goes back to the time of Börü Tonga (or Tokta/Mo-tun) Yabgu, then his son and grandchildren. The Sakalar, who probably constituted the western end of the Turk-Hun State, must have been the oldest inhabitants of the region. Therefore, the northern sides of India, which is home to many cultures, have attracted Turks since ancient times. The fact that a significant number of Turkish populations still live in Afghanistan, Pakistan, Kashmir and parts of India is one of the leading reasons that lead Turkology scholars to this region. In this study, we have discussed the north of India, which maintains its importance both in history and today.

KAYNAKÇA

- Abulgoziy (1992). *Şacarayi Türk* (A. Öktam, Muharrir). Toşkent: Çülpon Yay.
- Agacanov, S. G. (2003). *Oğuzlar* (2. bs.). (E. Necef&A. Annaberdiyev, Çev.). İstanbul: Selenge Yay.
- Ahmed Bin Mahmud (1977) *Selçuk-nâme* (C. II). (E. Merçil, Haz.). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Ahmet, M. A. (tarihsiz). *Siyasi tarihi ve müesseseleriyle Delhi Türk imparatorluğu* (T. Say, Çev.). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Aka, İ. (1991). *Timur ve devleti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Akçay, F. (2015). *Ebû Saîd Abdulhay Dahhâk b. Mahmûd Gerdâzî'nin "Zeynü'l-Ahbâr" adlı eserinin Tâhirîler, Saffârîler, Sâmânîler ve Gaznelîler ile ilgili bölümlerinin Türkçe tercümesi ve değerlendirmesi* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Aksu, A. (2000). Emevilerin, Abbasiler tarafından soy kırma uğratılması ve Ebu'l-Abbas'ın bu soykırımdaki rolü. *CÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. IV, S. 4, 259-268.
- Akyol, Y. (2013). *Büyük Selçuklu devleti'nin doğu politikası* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Almaz, H. (2004). *Şükrullah B. Şihabeddin Ahmed B. Zeyneddin Zeki Behcetü't-tevarih inceleme-metin-tercüme* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Arat, R. R. (1988). Karluklar. *İslam ansiklopedisi* (C. 6, s. 351-352). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Arnold, T. W&Mujeeb, M. (1950). Hindistan. *İslam ansiklopesi* (C. 5/1, s. 517-535). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Asadi, Z. (2010). Study of Ghurids situation in Sultan Mohammad Khwarezm Shah period. *Doğu Araştırmaları*, 5, 91-96.
- Atsız, (1940). *900. Yıl dönümü (1040-1940)*. İstanbul: Arkadaş Basımevi.
- Atwood, C. P. (2004). *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol empire*. Bloomington: Facts On File, Inc.
- Ayan, E. (2008). Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Yıkılış Süreci. *Kuruluş ve Çöküş Süreçlerinde Türk Devletleri Sempozyumu Bildirileri*, Sakarya.
- Ayan, E. (2011). Gurluların menşei meselesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/16, 38-45.
- Aydoğmuşoğlu, C. (2011). *Şah Abbas ve Zamanı*. (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Bachofer, L. (1941). On Greeks and Sakas In India. *Journal of the American Oriental Society*, 61/4, 223-250.
- Bailey, H.W. (1949). A Khotanese text concerning the Turks in Kantsou. *Asia Major*, Vol. 1, 28-52.
- Bang, W&Rahmeti, R. (1970). *Oguz Kagan Destanı*. İstanbul: MEB Devlet Kitapları 1000 Temel Eser.
- Barthold, V. V. (1988). Alp Tegin. *İslam ansiklopedisi*, (C. 1, s. 386). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Barthold, V. V. (1988). Altuntaş, *İslam ansiklopedisi*, (C. 1, s. 390). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Barthold, V. V. (1981). *Mogol istilasına kadar Türkistan*. (H. D. Yıldız, Haz.). İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Barthold, V. V. (2004). *Orta Asya Türk tarihi dersleri*. (H. Dağ, Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Batsuren, B. (2003). *Mongolın ertniy ulsuudın nutag devşger*. Ulaanbatar.
- Baykuzu, T. D. (2013). *An Lu-shan isyanı ve Büyük Yen devleti*. Konya: Kömen Yay.
- Bayur, Y. H. (1950). *Hindistan tarihi*.(C. I). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

- Bhandarkar, R.G. (1920). *A peep in to the early history of India*. Bombay: BiblioBazaar.
- Bivar, A. D. (1970). Hariti and the chronology of the Kusanas. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 33/1, 10-21.
- Brough, J. (1965). Comments on third-century Shan-Shan and the history of Buddhism. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 28/3, 582-612.
- Chavannes, E. (1903). *Documents sur les Tou-Kiue [Turcs] occidentaux*, Petersburg: Librairie d'Amérique et d'Orient; Adrien-Maisonneuve.
- Clauson, S. G. (1999). Türk, Mogol, Tunguz. (E. B. Özbilen, Ter.). *Türk Dünyası Araştırmaları*, 118, 81-96.
- Coşkun, F. (2002). *Menuçihri-yi Damgani, divanının tahlili ve tercümesi*, (Doktora tezi). Ankara: Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Cönce, S. (2002). Hindistan'da ilk Türk hakimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar. *Türkler*, (C. I, s. 815-820). Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- Czegledy, K. (1973). Gardizi on the history of the Central Asia. *Acta Orientalia*, 27/3, 257-267.
- Çınarlı, Ö. (2012). Afganistan'ın etnik yapısı. *AÜ. İİBF Dergisi*, 4/1, 73-84.
- Dames, M. L. (1988e). Cihansuz. *İslam ansiklopedisi* (C. III, s. 173). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Dames, M. L. (1988b). Efganistan. *İslam ansiklopedisi* C. 4, s. 133-178). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Dames, M. L. (1993). Garcistan. *İslam ansiklopedisi* (C. 4, s. 717). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Dames, M. L. (1988a). Gazneliler. *İslam ansiklopedisi* (C. 4, s. 742-748). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Dames, M. L. (1988c). Gur. *İslam ansiklopedisi* (C. 4, s. 825). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Dames, M. L. (1988d). Guriler. *İslam ansiklopedisi* (C. 4, s. 826-830). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- De Groot, J.M&Asena, G.A. (2011). *Hunlar ve Türkistan*. İstanbul: Pan Yay.
- De Guignes, J.M. (1924). *Hunların, Türklerin, Moğolların ve daha sair Tatarların tarih-i umumisi*. (C. I). İstanbul: Tanin Matbaası.
- Doğan, İ. (1996). Hicri I. ve II. Asırlarda Muhtelif Yönleriyle Abbasi Hareketi. *OMÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 29-44.
- Durak, N. (2021). *Hazaralar*. İstanbul: Selenge Yay.
- Durak, N. (2000). *Hindistan'a kuzeyden yapılan seferler*. Ankara: ASAM Yay.
- Eberhard, W. (1987). *Çin tarihi*. (2. bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Eberhard, W. (1942). *Çin'in şimal komşuları*. (N. Uluğtuğ, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Ebilgazi. (1992). *Türük şeciresi*. (B. Ebilkasimov, Avdargan). Almatı.
- Ebul Gazi Bahadır Han. (tarihsiz). *Türklerin Soy Kütüğü (Şecere-i Terakime)*. (M. Ergin, Haz.). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Ecsedy, I. (1980). A contribution to the history of Karluks in the Tang period. *Acta Orientalia*, 34/1-3, 23-37.
- Ecsedy, I. (1980). Western Turks in Northern China in the middle of the 7th century. *Acta Antiqua*, 28, 249-258.
- Erdoğan, C. (2013). Harezm'de Gazneli hâkimiyetinin tesisi ve Altuntaşlar dönemi (1017-1041). *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 50, 143-180.
- Franke, O. (1930). *Geschichte des Chinesischen reiches* (I. Band). Berlin-Leipzig: Verlag von Walter de Gruyter u. Co.
- Frye, R. N. (2009). *Orta Asya mirası*. (F. Tayanç&T. Tayanç, Çev.). Ankara: Arkadaş Yay.
- Furugi, M. A. (2020). *İran tarihi*. (S. Y. Gömeç, Haz.). Ankara: Berikan Yay.

- Galip, M&Gömeç, S. Y. (2013). *Hindistan'da Türk hükümdarları*. Ankara: Barikan Yay.
- Gibb, H. A. R. (1923). *The Arab conquests in Central Asia*, London: The Royal Asiatic Society.
- Giraud, R. (1960). *L'Empire des Turcs celestes*. Paris: Librairie D'amérique Et D'orient.
- Glatzer, B. (2002). The Pashtun Tribal System. *Concept of Tribal Society*, (Vol. 5), (G. Pfeffer&D. K. Behera, Ed.). New Delhi: Concept Publishers.
- Golden, P.B. (2002). *Türk halkları tarihine giriş*. (O. Karatay, Çev.). Ankara: Ötüken Neş.
- Göksu, E. (2011). Alptegin: köle pazarından Gazne tahtına. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 191, 97-116.
- Göksu, E. (2021). *Gazneliler*. İstanbul: Selenge Yay.
- Gömbeyaz, M.Y. (2015). *Ziyâd b. Ebîh (hayatı-şahsiyeti-devlet adamlığı)*. (Doktora Tezi), Bursa: Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Gömeç, S. Y. (2009). Divanü Lûgat-it-Türk'te Geçen Yer Adları. *DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28/46, 1-34.
- Gömeç, S. Y. (2015). *Kök Türk tarihi* (5. bs.). Ankara: Berikan Yay.
- Gömeç, S. Y. (2015). *Türk destanlarına giriş* (2. bs.). Ankara: Berikan Yay.
- Gömeç, S. Y. (2017). *Türk tarihinde Çingizliler* Ankara: Berikan Yay.
- Gömeç, S. Y. (2018). *Türk-Hun tarihi* (2. bs.). Ankara: Berikan Yay.
- Gömeç, S. Y. (2020). *Dişi kurtun çocukları* (2. bs.). Ankara: Berikan Yay.
- Grousset, R. (1980). *Bozkır imparatorluğu*. (R. Uzmen, Çev.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gumilev, L. N. (2003). *Muhayyel hükümdarlığın izinde* (2. bs.). (A. Batur, Çev.). İstanbul: Selenge Yay.
- Gumilev, L. N. (2006). *Avrasyadan makaleler I*. (D. A. Batur, Çev.). İstanbul: Selenge Yay.
- Günaltay, Ş. (1339). *Mufassal Türk tarihi* (C. III). İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Haidar, M. (2004). *Indo-Central Asian relations*. Manohar: Manohar Publications.
- Hemchandra, R. (1923). *Political history of ancient India*. Calcutta: University of Calcutta.
- Hildinger, E. (1997). *Warriors of the steppe*. New York: Da Capo Press.
- Hillelson, S. (1988). Behram Şah. *İslam ansiklopedisi*, (C. 2, s. 454). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Hirth, F. (1908). *The ancient history of China*. New York: The Columbia University Press.
- Huang, C. H. (1971). *T'ang Devrinde Tibetlilerin Çinliler ve Orta Asya kavimleriyle münasebetleri*, (Doktora Tezi). İstanbul: (yay. yok)
- İbn Battuta. (2000). *İbn Battûta seyahatnâmesi* (C. II). (A. S. Aykut, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- İbn Fazlan. (1975). *İbn Fazlan seyahatnamesi tercümesi*. (R. Şeşen, Haz.). İstanbul: Bedir Yay.
- İnan, A. (1987). *Makaleler ve incelemeler* (2. bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- İnayet, A. (2007). Divanü Lûgat-it Türk'te geçen Çin ve Maçın adı üzerine. *Turkish Studies*, 2/4, 1174-1184.
- İzgi, Ö. (1977). Kuruluş Devrinde Uygurların Kıtanelara Tesirleri ve Uygur, Gazne, Kıtaneler Arasındaki Münasebetler. *İÜEF. Tarih Enstitüsü Dergisi*, 7-8, 7-16.
- Jamaludin, M. H. (2019). *Gurlular devleti*. (Yüksek lisans tezi). Kayseri: Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Kafesoğlu, İ. (1984). *Harezmsahlara devleti tarihi* (2. bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Kafesoğlu, İ. (1987). *Karluklar. Tarihte Türk devletleri* (C. I). Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yay.
- Kafesoğlu, İ. (1988). Mahmud Gaznevi. *İslam Ansiklopedisi*, (C. 7, s. 173-183). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kafesoğlu, İ. (2001). Gazneli devleti (969-1187). *Türk dünyası el kitabı*. (C. I, s. 246). Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay.

- Karakuş, Y. (2015). *XIII. ve XIV. yüzyılda Hindistan'da Türk hâkimiyeti*. (Yüksek lisans tezi). Edirne: Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Kaşgarlı Mahmud, (1988). *Divanü Lûgat-it-Türk tercümesi* (C. I). (B. Atalay, Çev.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Keene, H. G. (1879). *The Turks in India*. London: W. H. Allen & Co.
- Kennedy, J. (1913). *The Later Kushans*. *Journal of royal Asiatic society of Great Britain and Ireland*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kepping, K. B. (1994). The name of the Tangut empire. *International Journal of Chinese Studies*, LXXX/4-5, 357-376. Doi: <https://doi.org/10.1163/156853294X00151>.
- Konukçu, E. (1973). *Kuşan ve Akhunlar tarihi*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yay.
- Kortel, H. (2004). Gur devletinde bir Türk komutan: Taceddin Yıldız. *İÜEF. Tarih Dergisi*, 39, 37-54.
- Köymen, M. A. (1957). Büyük Selçuklu devletinin kuruluşu: II. AÜ. *DTCF. Dergisi*, 15/4, 109-116.
- Köymen, M. A. (1957). Büyük Selçuklu imparatorluğunun kuruluşu III, *DTCF. Dergisi*, 16/3-4, 117-189.
- Köymen, M. A. (1958). Selçuklu devletinin kurulması: I. Dandanakan savaşı. *DTCF. Dergisi*, 16/3-4, 43-53.
- Kurbanov, A. (2010). *The Hephthalites: archaeological and historical analysis*. (PhD thesis). Berlin: Erişim adresi: https://www.podgorski.com/main/assets/documents/Hephthalites_Kurbanov.pdf.
- Küçükbeğir, E. (2017). Gazneliler ile Selçuklular döneminde Taberistan bölgesi ve Ziyâdiler. *Vakanüvis*, 2/1, 139-151.
- Kychanov, E. J. (1978). Tibetans and Tibetan culture in the Tangut state Hsi Hsia (982-1227). *Proceeding of the Csoma Körös Memorial Symposium*, Budapest.
- Li, S. H. (1914). *The Life of Hiuen-Tsiang*. (S. Beal, Ed.). London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co. Ltd.
- Liu, M. T. (1958). *Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-Küe)*, (Buch II). Wiesbaden: O. Harrassowitz.
- Mackerras, C. (1972). *The Uighur empire*. Canberra: Australian National University Press.
- Maenchen-Helfen, O. (1945). The Yüeh-chih problem re-examined. *Journal of the American Oriental Society*, 65/2, 71-81.
- Manz, B. F. (1989). *The Rise and rule of Tamerlane*. London: Cambridge University Press.
- Marozzi, J. (2006). *Timurlenk*. (H. Kocaoluk, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Merçil, E. (1985). Simcuriler IV. *Belleten*, 49/195, 547-568.
- Merçil, E. (1987). Gazneliler devleti. *Tarihte Türk devletleri* (C. I). Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yay.
- Merçil, E. (1989). *Gazneliler devleti tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Mesudi. (2004). *Murûc ez-zehab*. (A. Batur, Çev.). İstanbul: Selenge Yay.
- Mevlana Minhacüddin. (1970). *Tabakat-ı Nasri* (Vol. I). (M. H. G. Raverty, Trans.). New Delhi: Oriental Books Reprint Corp.
- Minorsky, V. (1937). *Hudud al-Alam, the region of the world a Persian geography 372 A.H.-982 A.D.* London: Luzac.
- Mirhand. (2019). *Tarih-i Ravzatü's-Safa* (C. I). (M. Öztürk, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Morgenstierne, G. (1986). *Afghan. The encyclopaedia of Islam*, (Vol. I, New Edition). Leiden: Brill.
- Mousavi, N. (2018). *Tekmiletü'l-Ahbar'ın Türkçe tercümesi ve değerlendirmesi*. (Yüksek lisans tezi). Ankara: Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Mubin, S&Gilani, I. A-Hasan, W. (2013). Mughal Gardens in the City of Lahore-A Case Study of Shalimar Garden. *Pakistan Journal of Science*, 65/4, 511-522.

- Murayama, S. (1957). Der Zusammenhang der Kitan-Schrift mit der Türkischen Runenschrift. *Twenty-Second Congress of Orientalists* (Vol. 2). Leiden.
- Müverrih Vardan. (2017). *Türk fetihleri tarihi*. (İ. Aslan, Haz.). İstanbul: Post Yay.
- Narain, A.K. (2000). İç Asya'da Hint Avrupalılar. (L. Köker, Çev.). *Erken İç Asya Tarihi*, (D. Sinor, Der.). İstanbul: İletişim Yay.
- Nazım, M. (1988). Mesud. *İslam ansiklopedisi*, (C. 8, s. 133-134). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Obruzanszky, B. (2009). Late Huns in caucasus. *Journal of Eurasian Studies*, 1/2, 25-30.
- Ögel, B. (1948). Uygurların menşe efsanesi, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 6/1-2, 17-26.
- Ögel, B. (1971). *Türk mitolojisi* (C. I). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Ögel, B. (1981). *Büyük Hun imparatorluğu tarihi* (C. I-II). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Ögel, B. (1984). *İslamiyetten önce Türk kültür tarihi*. (2. bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Ögel, B. (1988). *Türk kültürünün gelişme çağıları*. (3. bs.). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.
- Öntürk, V. (2017). Gaznelilerde bir şehzade düşmanı: Hâcibü'l-Hüccâb Tuğrul Bozan, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 36, 345-360.
- Öntürk, V. (2018). Ravzatü's-Safâ ve Habibü's-Siyer'e göre Gurlular. *Tarih Okulu Dergisi*, 11/34, 129-161.
- Öntürk, V. (2020). Gurluların var olma mücadelesinde bir dönüm noktası: Âhengerân savaşı (400/1010-1011). *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 49, 161-174.
- Özdemir, M. N. (2008). Abbasi halifeleri ile Büyük Selçuklu sultanları arasındaki münasebetler. *SÜ. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24, 315-367.
- Pritsak, O. (1988). Kara Hanlılar. *İslam ansiklopedisi*, (C. 6, s. 251-273). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Qayum, H&Shah, Z-Alam, J. (2017). Afghanistan in the Historical Perspective. *Global Political Review*, 2/1, 46-53.
- Rasonyi, L. (1988). *Tarihte Türklük* (2. bs.). Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay.
- Roemer, H. R. (1986). Timur in Iran. *The Cambridge History of Iran* (Vol. 6). (P. Jackson, Ed.). London: Cambridge University Press.
- Saraç, S. (2019). *Gürlü devleti'nin kuruluşu ve Gazneliler devleti'yle münasebetleri*, (Yüksek lisans tezi). İstanbul: Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Savi, S. İ. (2011). Gazneliler tarihine dair iki kaynak: Tarih-i Beyhaki ve Tarih-i Yemini. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19/2, 653-670.
- Skrine, F.H&Ross, E.D. (1899). *The heart of Asia*. London: Methurn & Co.
- Spuler, B. (1991). Ghaznawids. *The encyclopedia of Islam*, (Vol. II, s. 578-583) Leiden: Brill.
- Stein, B. (2010). *A history of India*, (Second Edition). London: Wiley-Blackwell.
- Sümer, F. (1988). Tokuz Oğuzlar. *İslam ansiklopedisi*, (C. 12/1, s. 420-427). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Şeşen, R. (1985). *İslam coğrafyacılarına göre Türkler ve Türk ülkeleri*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay.
- T'ang, C. (1973). *Moğol sülalesi devrinde Türk ve İslam dünyası ile temasda bulunan şahsiyetler*. İstanbul: (Yay. yok)
- Tarzi, A. (1993). Kabil. *İslam ansiklopedisi*, (C. 6, s. 16-22) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Thapar, R. (1971). The Image of the barbarian in early India. *Comparative Studies in Society and History*, 13/4, 408-436.
- Thorley, J. (1979). The Roman empire and the Kushans. *Greece and Roma*, 26/2, 181-190.
- Timur, M. (2012). *Gazneli devletinden Babürlülere devrine kadar bölgede kurulan hanedanlıklar (1206-1526)*. (Yüksek lisans tezi). Konya: Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.

- Togan, Z. V. (1945). İbn al-Fakih'in Türklere ait haberleri. *Belleten*, 12/45, 11-16.
- Togan, Z. V. (1972). *Oğuz destanı*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş* (3. bs.). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Togan, Z. V. (1985). Eftalit devletini teşkil eden kabilelere dair. *Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Ord. Prof. Dr. A. Z. V. Togan Özel Sayısı, 13, Erzurum.
- Trepavlov, V. V. (2015). *Stepniye imperii evrazii*. Moskva.
- Uçmaz, V. (2021). *Hint alt kıtasında yaşayan Türk toplulukları için tarihten günümüze yapay üst kimlik belirleme çalışmaları: Mugallar-Karluğlar-Türkler*. (Doktora tezi). Ankara: Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Ünal, S. (2020). *Şair ve tezkire yazarı olarak Fahri-i Herevi*. (Doktora Tezi). Ankara: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Vasary, I. (2007). Eski iç Asya'nın tarihi. (İ. Doğan, Çev.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Wink, A. (2002). *Al-Hind. The making of the indo-islamic world*. Leiden: Brill.
- Yazıcı, N. (2016). *İlk Türk-İslam devletleri tarihi* (14. bs.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Yazıcı, O. (2017). *Timur Şah Dürrani*, Malatya: Yılmaz Yay.
- Zahiru'd-din Nişaburî. (2018). *Selçuknâme*. (A. G. Fidan, Haz.). İstanbul: Kopernik.
- Zeki, İ. (2020). Emevilerin Horasan Politikası: Valiler Dönemi. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1, 7-24.